

ОСВІТА Й НАУКА ЯК ФАКТОР ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ КРАЇНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Саух Ірина Василівна доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу економіки та управління загальною середньою освітою, Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна ORCID ID 0000-0002-3812-6579

Саух Петро Юрійович доктор філософських наук, професор, академік (дійсний член) НАПН України, академік-секретар Відділення вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна ORCID ID 0000-0001-9767-7496

Анотація. В статті автори констатують, що в сучасних умовах важливою постає проблема актуалізації нових підходів до проблеми суб'єктності держави. Констатується, що науковий потенціал України залишається практично виключеним з економічного процесу суспільства. Запропоновано алгоритм перетворення вищої освіти у поствоєнний період на рушійну силу суспільства, здатну забезпечити його випереджальний розвиток та інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах.

Ключові слова: освіта як фактор суб'єктності держави, інноваційна складова, науковий потенціал, інтеграція національної системи вищої освіти, стратегічні орієнтири вищої освіти

Сьогодні, непрості для України часи, пов'язані з російською військовою агресією, коли здійснюються заяви українських політиків та політичних експертів щодо суб'єктності держави (одні з яких стверджують, що Україна втратила суб'єктність, інші – поступово її повертає) змушують з'ясувати, що вони розуміють під суб'єктністю. Їй виявляється – маємо справу із суцільною софістикою, коли "мудрість" заяв щодо суб'єктності стає сестрою демагогії. Проявлення суб'єктності країни - це не лише зовнішні ознаки цього феномену (міжнародні зустрічі й візити, присутність урядовців на міжнародних заходах, приємні слова на їх адресу), а невразливість країни від зовнішніх загроз, вміння реалізовувати державотворчі та економічні проекти на міжнародній арені. Набуття суб'єктності розпочинається з економіки. "Україна, - як зазначає Президент В. Зеленський, - має демонструвати свій потенціал конкретними справами" в політиці, економіці, обороноздатності, освіті, науці тощо.

Посилення суб'єктності України значною мірою пов'язане з необхідністю усвідомлення ефективного використання наявних ресурсів: унікального географічного положення, що створює сприятливі умови для розміщення виробництва, орієнтованих на ринки як Європейського Союзу, так і країн азійського регіону; сировинної бази; потужного людського капіталу, освіченої трудової сили, системи підготовки професійних кадрів. Україн важливим є

усвідомлення необхідності впровадження демократичної моделі сучасної конкурентоспроможної політичної системи на основі верховенства права, розвиненої правової культури, збалансованої представницької демократії, сильного самоврядування та ефективного державного менеджменту.

Звісно, за нинішніх драматичних обставин, пов'язаних з військовою агресією й війною Російської Федерації, ключовим в цивілізаційній суб'єктності є безпековий компонент. Саме військова обороноздатність постає сьогодні умовою суб'єктності, її потенцією. Україні потрібна перемога у цій несправедливій війні. Лише набувши певною мірою безпеки, Україна в подальшому здатна розгортати свою суб'єктність, суверенність й рух до самостійного цивілізаційного розвитку.

Але безпека держави, й це ми маємо усвідомити в поствоєнний період, це не лише сильна боекватна армія та масштабна підтримка країни з боку колективного Заходу, а ціла низка економічних, культурно-інформаційних політичних заходів, стримування зовнішніх загроз, розширення впливу на регіональному, континентальному і глобальному рівнях. І в цьому контексті, на наш погляд, особливу роль має відігравати інноваційна складова. Саме інноваційний та високотехнологічний шлях здатен гармонійно задіяти внутрішній і зовнішньополітичний вектор посилення суб'єктності країни.

Причини втрати певною мірою суб'єктності в довоєнний час, вважаємо, полягали саме в площині нездатності вітчизняних бізнес-еліт здійснити масштабну технологічну модернізацію та інноваційне прискорення, забезпечення зростання ВВП й добробуту населення. В 2021 році частка України в науковомістській продукції світу становила лише 0,3%, а частка інноваційної продукції менше 5%, у той час як у високорозвинених країнах вона сягала близько 80%. Зважаючи на високі військові ризики для України з 2014 року, інноваційний концепт "Індустрія 4.0", який в останні десять років став одним із ключових маркерів розвитку, не став для України генератором технологічності, незважаючи на те, що Кабінетом Міністрів України була прийнята спеціальна постанова. Вона передбачала розвиток цілої мережі Центрів "Індустрія 4,0" в різних регіонах, які мали б розгорнутись в університетах, наукових установах, індустріальних парках, що дозволило б супроводжувати інновації до етапу реальної інтеграції у виробничі ланцюги. Але, на жаль, цей важливий проєкт так і не був реалізований, не зважаючи на те, що на основі аналітичних прогнозів ще на початку 2021 р. було доведено, що за умови переходу України до "Індустрії 4.0" існує висока ймовірність зростання виробництва на 7-10%.

Як це не прикро, науковий потенціал України залишався практично виключеним з економічного процесу суспільства. Наукоємність промислового виробництва в країні була на порядок меншою світового рівня, зменшувалася частка високотехнологічної продукції в структурі ВВП, продовжувала знижуватися інноваційна активність підприємств промисловості. І чи не

найважливішим було те, що в Україні домінувало відтворення третього технологічного укладу. Близько 95% обсягів виробленої продукції в країні належало до третього технологічного укладу і лише 35% - до четвертого. Частка ж продукції вищих технологічних укладів в економіці України складала лише 4% для п'ятого і 0,1% - для шостого укладів. Іншими словами, технонаука України залишалася зорієнтованою не на "випереджаючий", а на "наздоганяючий" розвиток [1,с.37- 38].

До того ж, в Україні тривалий час простежувалося таке негативне явище як відтік наукових та кваліфікованих кадрів до розвинених країн, що зумовлювало розмивання геоекономічного статусу держави та перетворення її на об'єкт потужних світових економік. Так, у період незалежності кількість науковців скоротилася з понад 300 тис. до 70 тис. осіб. Сьогодні у загальній кількості зайнятого населення України науковці складають лише 0,49%, що відповідає рівню найменш розвинених країн. А якщо ж вести мову в цілому про відтік українських висококваліфікованих фахівців з вищою освітою, то їх рахунок складають десятки тисяч. Соціологічні дослідження Центру інноваційного розвитку вищої освіти НАПН України, проведені у 2021 році серед студентів 39 університетів різних регіонів України засвідчили, що 24% опитаних респондентів планували після закінчення вітчизняних закладів вищої освіти виїхати за кордон на постійне місце проживання, а 38% - налаштовані виїхати за кордон на тимчасові роботи. Низька престижність науково-технічної діяльності, неухильне зниження фінансування науки не мотивувала українську молодь до наукоємної діяльності [2].

Поряд з цим, не менш важливою проблемою залишається значне посилення уваги до якості вищої освіти як запоруки інноваційної і наукової складової української економіки. В Україні в останні роки здійснена ціла низка важливих заходів щодо інтеграції національної системи вищої освіти до європейського освітнього простору. Проте в цілому інтеграція вітчизняної вищої освіти у світовий та європейський освітньо-науковий простір залишається слабкою. Це зумовлено:

- екстенсивним типом розвитку вищої освіти, який зумовлює відсутність українських університетів серед університетів світового класу, та слабким впливом їх випускників на зростання ВВП;
- невідповідністю підготовки фахівців з вищою освітою потребам сучасного ринку праці;
- відсутністю механізмів залучення іноземних інвестицій у розвиток закладів вищої освіти;
- слабким пропагуванням вищої освіти України за кордоном;
- відсутністю мотивації та гарантій зовнішньої мобільності викладачів;
- недостатнім рівнем забезпечення доступності вищої освіти для іноземних студентів, сприятливих і безпечних умов для їх навчання;

- наявністю перешкод до визнання дипломів українських закладів вищої освіти за кордоном тощо.

Для перетворення вищої освіти у поствоєнний період на рушійну силу суспільства, здатну забезпечити його випереджальний розвиток та інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах в умовах розбудови суспільства знань та інформаційного суспільства слід принаймі зробити декілька архіважливих кроків:

- розробити модель та механізми оптимізації мережі закладів вищої освіти на основі спеціальної державної цільової програми; обґрунтувати та реалізувати в короткостроковій перспективі програму створення в Україні університетів світового класу на основі національної платформи кращих практик університетів з метою підвищення їх конкурентоспроможності [3];

- забезпечити відповідність змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни; посилити наукоємність освітнього змісту шляхом розвитку навчання, базованого на дослідженнях, зростанні його зв'язку з потребами практики і спрямованого на створення та впровадження інновацій в системі "освіта-наука-бізнес" [4];

- забезпечити сумісність європейської та національної систем кваліфікацій шляхом ратифікації та імплементації Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти до українського законодавства та чинних практик і процедур визнання іноземних кваліфікацій; забезпечити значно ширше визнання дипломів українських ЗВО за кордоном;

- розвинути мережу Центрів "Індустрія 4.0" в університетах, індустріальних парках та наукових установах, які б супроводжували інновації у виробничу сферу.

Загалом, для того, щоб наука і освіта стала в короткостроковій перспективі дієвим фактором цивілізаційної суб'єктності, Україні слід скористатися досвідом інших країн у сфері інтеграції університетської науки і виробництва. Прикладом могло бути принаймі наукове місто "Техніон" у м. Хайфа (Ізраїль), яке забезпечує сьогодні не лише створення найсучасніших оборонних технологій держави, але й спрямування економіки країни на один із найвищих у світі технологічних рівнів. Завдячуючи цьому, Ізраїль не має проблем з фінансуванням науки, де воно одне з найбільших у світі й сягає 4-5% ВВП, а також підтверджує відому істину – сильними державами стають завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.

Список літератури

1. Саух П.Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. – 382 с.

2. Саух П.Ю., Набок М.В., Кізілов О.І., Кузіна І.І. Якість вищої освіти в Україні очима студентів// Вісник НАПН України, 3 (1), 2021.

3. Кремень В., Луговий В., Саух П., Таланова Ж. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності// Вісник НАПН України, 4 (1), 2022.

4. Саух І.В., Саух П.Ю., Вікарчук О.І. Теоретичні проблеми креативного менеджменту на засадах креативної освіти// Proceedings of IX International Scientific and Practical Conference Kyoto, Japan 26-28 May 2021. P. 552-556.